

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA OILAVIY BIZNES EKOTIZIMINI TRANSFORMATSIYALASH VA INKLYUZIV IQTISODIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASH MEXANIZMLARI

Ernazarova Nilufar Nozimjonovna

Namangan davlat texnika universiteti

“Menejment” kafedrası

katta o‘qituvchisi

E-mail: nodirbekmahmudov24@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash mexanizmlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy barqarorlik, bandlik va kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni tahlil qilingan. Davlat-xususiy sheriklikning institutsional imkoniyatlari, innovatsion moliyalashtirish mexanizmlari hamda hududiy biznes infratuzilmasining oilaviy biznes rivojiga ta'siri baholangan. Tadqiqot natijasida oilaviy biznes ekotizimini rivojlantirish, inklyuziv bandlikni oshirish va hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: davlat-xususiy sheriklik, oilaviy biznes, biznes ekotizimi, inklyuziv iqtisodiy rivojlanish, kambag'allikni qisqartirish, hududiy iqtisodiyot, institutsional mexanizmlar, innovatsion moliyalashtirish, bandlik, iqtisodiy transformatsiya.

Аннотация

В данной статье исследуются механизмы трансформации экосистемы семейного бизнеса на основе государственно-частного партнерства и обеспечения инклюзивного экономического развития. Проанализирована роль семейного предпринимательства в обеспечении экономической устойчивости, занятости и сокращении бедности. Оценены институциональные возможности государственно-частного партнерства, инновационные механизмы финансирования и влияние региональной бизнес-инфраструктуры на развитие семейного бизнеса. По результатам исследования разработаны научно-практические рекомендации, направленные на развитие экосистемы семейного бизнеса, расширение инклюзивной занятости и повышение региональной экономической активности.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, семейный бизнес, бизнес-экосистема, инклюзивное экономическое развитие, сокращение бедности, региональная экономика, институциональные механизмы, инновационное финансирование, занятость, экономическая трансформация.

Abstract

This article examines the mechanisms for transforming the family business ecosystem through public-private partnership and ensuring inclusive economic development. The study analyzes the role of family entrepreneurship in promoting economic stability, employment, and poverty reduction. It evaluates the institutional

capacities of public-private partnership, innovative financing mechanisms, and the impact of regional business infrastructure on the development of family businesses. Based on the findings, scientific and practical recommendations were developed to strengthen the family business ecosystem, expand inclusive employment, and enhance regional economic activity.

Keywords: public-private partnership, family business, business ecosystem, inclusive economic development, poverty reduction, regional economy, institutional mechanisms, innovative financing, employment, economic transformation.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida kambagʻallikni qisqartirish, bandlikni oshirish va aholining barqaror daromad manbalarini shakllantirish masalalari bevosita oilaviy biznes ekotizimini rivojlantirish bilan bogʻliq boʻlib bormoqda. Xususan, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari orqali xususiy sektor resurslari, davlatning institutsional qoʻllab-quvvatlash imkoniyatlari va mahalliy aholining tadbirkorlik salohiyatini yagona iqtisodiy tizimga birlashtirish mumkin. Jahon banki yondashuvlarida biznes muhiti sifati, davlat xizmatlari samaradorligi va tadbirkorlik subyektlari uchun operatsion sharoitlar iqtisodiy faollikni oshirishning muhim omillari sifatida baholanadi [1].

OECD tadqiqotlarida kichik va oʻrta biznes hamda tadbirkorlik sektori iqtisodiy barqarorlik, mahsuldorlik, bandlik va mahalliy iqtisodiy faollikni taʼminlovchi asosiy institutsional qatlam sifatida koʻrsatiladi. Ayniqsa, mikrofirmalar va oilaviy biznes subyektlari inqirozlardan keyingi tiklanish jarayonida ichki bozorni jonlantirish, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va aholi bandligini oshirishda muhim rol oʻynaydi [2].

BMT Taraqqiyot dasturi xususiy sektor salohiyatini kengaytirishni inklyuziv oʻsish va kambagʻallikni qisqartirishning asosiy shartlaridan biri sifatida baholaydi. UNDP yondashuviga koʻra, moliyaviy inklyuziya, raqamli texnologiyalar va kichik biznesning bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish kambagʻallikni kamaytirish, ayollar iqtisodiy faolligini oshirish va mahalliy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega [3].

Oʻzbekiston sharoitida mazkur mavzuning dolzarbligi “Oʻzbekiston - 2030” strategiyasida belgilangan kambagʻallikni qisqartirish, tadbirkorlikni rivojlantirish, hududlar salohiyatidan samarali foydalanish va aholining daromad manbalarini kengaytirish vazifalari bilan bevosita bogʻliq. Strategiyada 2026-yilga qadar kambagʻallikni 2022-yilga nisbatan 2 barobarga, 2030-yilga qadar esa keskin qisqartirish vazifasi qoʻyilgan [4].

Oʻzbekiston Respublikasining “Davlat-xususiy sheriklik toʻgʻrisida”gi Qonuni DXSh sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, davlat va xususiy sektor oʻrtasidagi hamkorlikni institutsional asosda tashkil etish, infratuzilmaviy va ijtimoiy-iqtisodiy loyihalarni amalga oshirish uchun huquqiy asos yaratadi [5]. Mazkur qonun oilaviy biznes ekotizimini rivojlantirishda davlat infratuzilmasi, xususiy kapital, mahalliy tashabbus va ijtimoiy loyihalarni uygʻunlashtirish imkonini beradi.

Shu jihatdan, davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash oddiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash chorasi emas, balki kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni kengaytirish, daromadlarni oshirish va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlashga qaratilgan kompleks institutsional mexanizmdir. Mavjud amaliyotda asosiy muammo moliyaviy resurslarning yetishmasligida emas, balki davlat, xususiy sektor, banklar, mahalla institutlari va oilaviy tadbirkorlar o‘rtasidagi koordinatsiyaning sustligidadir. Shu sababli maqolada DXSh asosida oilaviy biznes ekotizimini rivojlantirishning institutsional, moliyaviy va hududiy mexanizmlarini ilmiy asoslash asosiy vazifa sifatida belgilanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlash masalasi institutsional iqtisodiyot, tadbirkorlik nazariyasi, kambag‘allikni qisqartirish, mikromoliyalashtirish, klasterlashuv va ijtimoiy kapital konsepsiyalari bilan uzviy bog‘liqdir. D.North institutlarni iqtisodiy rivojlanishning “o‘yin qoidalari” sifatida talqin qilib, barqaror iqtisodiy o‘sinh faqat resurslar hajmiga emas, balki mulk huquqi, shartnomaviy intizom, davlat boshqaruvi sifati va ishonch darajasiga bog‘liq ekanini asoslaydi [6]. Mazkur yondashuv oilaviy biznesni rivojlantirishda DXSh mexanizmi faqat moliyalashtirish vositasi emas, balki davlat, xususiy sektor va aholi o‘rtasidagi institutsional ishonchni mustahkamlovchi tizim ekanini ko‘rsatadi.

R.Coase tranzaksiya xarajatlari nazariyasi orqali iqtisodiy subyektlar faoliyatida ortiqcha byurokratiya, axborot yetishmovchiligi va shartnomaviy noaniqliklar biznes rivojlanishini sekinlashtirishini ta‘kidlaydi [7]. Oilaviy tadbirkorlikda bu holat yanada keskin seziladi, chunki kichik va oilaviy biznes subyektlari yirik korxonalariga nisbatan huquqiy maslahat, garov, kredit va bozor axborotidan foydalanishda zaifroq pozitsiyaga ega. Shu sababli DXSH asosida “yagona biznes xizmatlari”, mikromoliyaviy maslahat va davlat-xususiy kafillik tizimlarini joriy etish tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi.

M.Porterning raqobat ustunligi va klasterlar nazariyasi oilaviy biznesni yakka iqtisodiy birlik sifatida emas, balki hududiy ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, logistika, ta‘lim va bozor infratuzilmasi bilan bog‘liq ekotizim sifatida ko‘rish zarurligini asoslaydi [8]. Bu yondashuvga ko‘ra, oilaviy biznes faqat kichik daromad manbai emas, balki mahalliy qiymat zanjirlarini shakllantiruvchi va bandlikni kengaytiruvchi institutsional elementdir. Demak, DXSH doirasida oilaviy biznes klasterlari, mahalliy kooperatsiya markazlari va servis infratuzilmasini rivojlantirish kambag‘allikni qisqartirishga bevosita xizmat qiladi.

J.Shumpeter innovatsion tadbirkorlikni iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholaydi [9]. Uning “ijodiy vayronkorlik” konsepsiyasi eski xo‘jalik yuritish shakllari yangi innovatsion modellar bilan almashgandagina iqtisodiy samaradorlik oshishini ko‘rsatadi. Oilaviy tadbirkorlikda bu g‘oya ayniqsa muhim: an‘anaviy mayda savdo yoki past qo‘shilgan qiymatli faoliyatdan raqamli savdo, hunarmandchilik brendingi, agroservis, uy sharoitidagi ishlab chiqarish va oilaviy xizmatlar modeliga o‘tish zarur.

M.Yunus mikromoliyalashtirish konsepsiyasi orqali kambag'allikka qarshi kurashda kichik kreditlar, ijtimoiy ishonch va ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash muhimligini asoslab bergan [10]. Uning yondashuvi oilaviy biznesni rivojlantirishda kredit faqat qarz vositasi emas, balki iqtisodiy faollikni boshlash imkoniyati ekanini ko'rsatadi. Biroq bu yerda muhim ogohlantirish bor: mikrokredit o'z-o'zidan kambag'allikni kamaytirmaydi. U bozor, bilim, kooperatsiya va sotuv kanallari bilan bog'langandagina real natija beradi.

A.Sen kambag'allikni faqat daromad yetishmovchiligi emas, balki inson imkoniyatlarining cheklanishi sifatida talqin qiladi [11]. Ushbu yondashuv oilaviy biznesni rivojlantirishda ta'lim, kasb-hunar, moliyaviy savodxonlik, sog'liq, ayollar faolligi va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini birgalikda ko'rib chiqishni talab qiladi. Inklyuziv iqtisodiy rivojlanish faqat tadbirkorlar sonini oshirish emas, balki aholining iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirishdir.

C.K.Prahalad "quyi daromadli bozorlar" konsepsiyasida kambag'al aholi qatlamlarini faqat yordam oluvchi guruh sifatida emas, balki iste'molchi, ishlab chiqaruvchi va tadbirkor sifatida ko'rish zarurligini asoslaydi [12]. Bu yondashuv oilaviy biznesni kambag'allikni qisqartirishning passiv ijtimoiy chorasi emas, balki mahalliy iqtisodiy faollikni yaratadigan bozor mexanizmi sifatida baholash imkonini beradi.

E.Ostrom jamoaviy boshqaruv va umumiy resurslardan foydalanish nazariyasida mahalliy institutlar, ishonch, o'zaro nazorat va jamoaviy kelishuvlarning samaradorligini ko'rsatadi [13]. Oilaviy biznes ekotizimida mahalla, kooperatsiya, hunarmandlar uyushmalari, fermerlar birlashmalari va xususiy servis tashkilotlari o'rtasidagi ishonchli koordinatsiya DXSh mexanizmlarining asosiy sharti hisoblanadi.

H.De Soto norasmiy iqtisodiyot va mulk huquqi muammosini tahlil qilib, kambag'al aholining iqtisodiy aktivlari ko'pincha huquqiy tizimga to'liq kiritilmagani sababli kapitalga aylana olmasligini ta'kidlaydi [14]. Bu oilaviy tadbirkorlik uchun juda muhim: yer, bino, asbob-uskunalar, hunarmandchilik aktivlari va uy mehnati rasmiy iqtisodiy munosabatlarga kiritilmasa, ular kredit, investitsiya va sug'urta mexanizmlaridan foydalana olmaydi.

M.Karnani kambag'allikni qisqartirishda tadbirkorlikning roliga tanqidiy yondashib, kambag'al aholining barchasini tadbirkorga aylantirish noto'g'ri siyosat bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi [15]. Bu juda muhim ogohlantirish: oilaviy biznes strategiyasi kambag'allikni kamaytirishning yagona yechimi emas. U kasb-hunar, bandlik, ijtimoiy himoya, infratuzilma va bozor bilan bog'langan kompleks siyosat tarkibida natija beradi.

D.Bornstein ijtimoiy tadbirkorlik nazariyasida iqtisodiy tashabbuslarning ijtimoiy muammolarni hal qilishdagi rolini ko'rsatadi [16]. Bu yondashuv oilaviy biznesni faqat foyda olish mexanizmi sifatida emas, balki mahalliy bandlik, ayollar faolligi, yoshlar daromadi, nogironligi bo'lgan shaxslar bandligi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi model sifatida baholash imkonini beradi.

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash ko'p omilli va ko'p subyektli

jarayondir. Bu jarayonda davlat institutsional sharoit yaratadi, xususiy sektor investitsiya va bozor mexanizmlarini olib kiradi, oilaviy biznes esa mahalliy bandlik va daromad manbalarini shakllantiradi. Asosiy ilmiy boʻshliq shundaki, koʻplab tadqiqotlarda DXSh, oilaviy tadbirkorlik va kambagʻallikni qisqartirish alohida-alohida oʻrganilgan; ularni yagona “oilaviy biznes ekotizimi” doirasida integratsion tahlil qilish yetarli darajada rivojlanmagan.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni taʼminlash mexanizmlarini oʻrganishda tizimli, institutsional, qiyosiy va kompleks tahlil yondashuvlaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida oilaviy tadbirkorlik, DXSh, kambagʻallikni qisqartirish, bandlik, moliyaviy inklyuziya va hududiy iqtisodiy faollik oʻrtasidagi sabab-oqibat bogʻliqliklari baholandi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiyalash, induksiya va deduksiya, guruhlash, trend tahlili, integral baholash hamda ekspert-analitik usullardan foydalanildi. Ushbu metodlar oilaviy biznesning hududiy rivojlanishdagi rolini, DXSh mexanizmlarining samaradorligini va inklyuziv iqtisodiy oʻsishga taʼsirini aniqlash imkonini berdi. Metodologiya ilmiy takliflarni amaliy tavsiyalar bilan bogʻlashga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur boʻlimda Namangan viloyati va uning barcha tumanlarida davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash hamda inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni taʼminlash jarayonlari 2016-2025-yillar kesimida kompleks baholangan. Tadqiqot doirasida oilaviy biznes ekotizimi rivojlanishining integral indeksi, moliyaviy qoʻllab-quvvatlash va DXSh integratsiyasi, inklyuziv bandlik hamda kambagʻallikni qisqartirish salohiyati, shuningdek, ushbu omillarni umumlashtiruvchi kompleks adaptatsiya indeksleri shakllantirildi. Shu asosda 4 ta murakkab jadval ishlab chiqilib, ular hududiy iqtisodiy faollik, institutsional muhit, investitsion qoʻllab-quvvatlash va oilaviy biznesning inklyuziv rivojlanishdagi rolini tizimli baholash imkonini beradi.

Tahlillarni amalga oshirishda Namangan viloyati statistika boshqarmasining investitsiya, kichik biznes, bandlik, demografik va hududiy iqtisodiy rivojlanishga oid rasmiy statistik maʼlumotlaridan foydalanildi. Jadval koʻrsatkichlari integral indekslash, normalashtirish, qiyosiy tahlil, trend-ekstrapolyatsiya va kompleks baholash usullari asosida shakllantirildi. 2025-yil prognoz koʻrsatkichlari hududlar boʻyicha iqtisodiy oʻsish, oilaviy tadbirkorlik dinamikasi, investitsion faollik va kambagʻallikni qisqartirish tendensiyalaridan kelib chiqib hisoblandi. Ushbu metodologik yondashuv davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining oilaviy biznes va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishga taʼsirini hududlar kesimida tizimli baholash imkonini yaratadi.

1-jadval maʼlumotlari Namangan viloyatida davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimi rivojlanishi dastlab markazlashgan shaklda kechgan boʻlsa-da, keyingi yillarda hududlar boʻyicha asta-sekin kengayib borayotganini koʻrsatadi.

2016-2025-yillarda Namangan shahrining integral indeksi 0,285 dan 0,469 gacha oshib, 64,6 foizlik o‘shishni qayd etdi. Shu davrda To‘rao‘rg‘on tumanida ko‘rsatkich 0,128 dan 0,296 gacha yoki 131,3 foizga, Chust tumanida 0,121 dan 0,268 gacha yoki 121,5 foizga, Pop tumanida esa 0,104 dan 0,231 gacha ko‘tarildi. Mazkur natijalar ayrim hududlarda oilaviy tadbirkorlik, xizmatlar infratuzilmasi va DXSh mexanizmlarining faollashayotganini anglatadi.

1-jadval

Namangan viloyati hududlarida DXSh asosida oilaviy biznes ekotizimi rivojlanishining integral indeksi¹

Hududlar	Yillar									
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	0,285	0,301	0,318	0,337	0,356	0,376	0,398	0,421	0,448	0,469
Namangan	0,116	0,123	0,131	0,140	0,149	0,157	0,166	0,174	0,185	0,194
Mingbuloq	0,061	0,066	0,071	0,077	0,083	0,089	0,096	0,103	0,112	0,121
Kosonsoy	0,094	0,101	0,109	0,118	0,128	0,138	0,149	0,161	0,174	0,186
Norin	0,058	0,063	0,069	0,075	0,081	0,087	0,094	0,101	0,109	0,117
Pop	0,104	0,113	0,123	0,134	0,147	0,161	0,176	0,193	0,213	0,231
To‘rao‘rg‘on	0,128	0,139	0,152	0,166	0,183	0,202	0,223	0,246	0,271	0,296
Uychi	0,111	0,119	0,128	0,138	0,149	0,160	0,173	0,186	0,201	0,216
Uchqo‘rg‘on	0,092	0,098	0,105	0,113	0,121	0,129	0,137	0,145	0,154	0,164
Chortoq	0,083	0,090	0,098	0,106	0,116	0,126	0,137	0,149	0,162	0,176
Chust	0,121	0,132	0,144	0,157	0,172	0,188	0,206	0,225	0,247	0,268
Yangiqo‘rg‘on	0,105	0,114	0,124	0,135	0,147	0,160	0,174	0,190	0,207	0,224

2025-yilda ham eng past integral ko‘rsatkichlar Norin (0,117), Mingbuloq (0,121) va Uchqo‘rg‘on (0,164) tumanlarida saqlanib qolmoqda. Namangan shahri bilan Norin tumani o‘rtasidagi 0,352 punktlik tafovut oilaviy biznes ekotizimi, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati hamda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining hududlar bo‘yicha bir xil darajada shakllanmaganini ko‘rsatadi.

Mazkur natijalar oilaviy biznes ekotizimi faqat kichik tadbirkorlik subyektlari soni bilan emas, balki institutsional muhit sifati, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining ishlash darajasi, moliyaviy inklyuziya, mahalliy infratuzilma va bozor aloqalarining zichligi bilan belgilanayotganini ko‘rsatadi. Namangan shahri yuqori konsentratsiyalashgan oilaviy biznes markazi sifatida viloyat iqtisodiy tizimini tortib turibdi, biroq bu model periferik tumanlarda iqtisodiy imkoniyatlarning sust shakllanishiga olib kelmoqda. To‘rao‘rg‘on, Chust va Pop tumanlaridagi jadal o‘shish ushbu hududlarda oilaviy biznes klasterlari va DXSh asosidagi servis infratuzilmasini kengaytirish uchun real asos mavjudligini bildiradi. Norin, Mingbuloq va Uchqo‘rg‘ondagi past indekslar esa moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, kasb-hunar tayyorlash, bozorga chiqish va mahalliy kooperatsiya mexanizmlari yetarli darajada ishlamayotganini ochiq ko‘rsatadi.

2-jadval natijalari Namangan viloyatida oilaviy tadbirkorlikni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va DXSh integratsiyasi hududiy moliyaviy inklyuziya, investitsion singdiruvchanlik va institutsional vositachilik sifati bo‘yicha keskin farqlanayotganini

¹ Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

ko'rsatadi. 2016-2025-yillarda Namangan shahri indeksi 0,268 dan 0,521 gacha oshib, 94,4 foizlik o'sishga erishgan. Pop tumanida bu ko'rsatkich 0,118 dan 0,336 gacha, ya'ni 184,7 foizga, To'raqo'rg'on 0,122 dan 0,333 gacha yoki 173,0 foizga, Chustda esa 0,109 dan 0,299 gacha oshgan. Aksincha, 2025-yilda Mingbuloq (0,135), Norin (0,137) va Uchqo'rg'on (0,174) tumanlarida indeksning past darajada saqlanib qolishi moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari va DXSh kanallari orqali oilaviy biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari yetarli ishlamayotganini anglatadi. Namangan shahri bilan Mingbuloq o'rtasidagi 0,386 punktlilik tafovut hududlararo moliyaviy-institutsional nomutanosiblikning ancha chuqurligini tasdiqlaydi.

2-jadval

Namangan viloyati hududlarida oilaviy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash va DXSh integratsiyasi indeksi¹

Hududlar	Yillar									
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	0,268	0,286	0,306	0,329	0,354	0,382	0,413	0,449	0,492	0,521
Namangan	0,103	0,111	0,120	0,130	0,141	0,153	0,165	0,178	0,193	0,207
Mingbuloq	0,056	0,062	0,068	0,075	0,083	0,092	0,101	0,111	0,123	0,135
Kosonsoy	0,085	0,094	0,104	0,115	0,128	0,142	0,157	0,174	0,193	0,211
Norin	0,052	0,058	0,065	0,073	0,081	0,090	0,100	0,111	0,124	0,137
Pop	0,118	0,131	0,146	0,163	0,183	0,206	0,232	0,263	0,306	0,336
To'raqo'rg'on	0,122	0,135	0,150	0,167	0,187	0,210	0,237	0,268	0,306	0,333
Uychi	0,082	0,090	0,099	0,109	0,121	0,134	0,148	0,164	0,183	0,201
Uchqo'rg'on	0,074	0,081	0,089	0,098	0,108	0,119	0,131	0,144	0,159	0,174
Chortoq	0,069	0,076	0,084	0,093	0,103	0,115	0,128	0,142	0,159	0,176
Chust	0,109	0,121	0,135	0,151	0,169	0,190	0,214	0,241	0,273	0,299
Yangiqo'rg'on	0,094	0,104	0,116	0,130	0,145	0,163	0,183	0,206	0,232	0,256

Mazkur holatning ilmiy talqini shundan iboratki, oilaviy biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash samaradorligi faqat ajratilgan kredit yoki investitsiya hajmi bilan belgilanmaydi; asosiy mezon - ushbu resurslarning barqaror daromad, yangi ish o'rni, mahalliy ishlab chiqarish zanjiri va kambag'allikni qisqartirish natijasiga transformatsiyalanish qobiliyatidir. Pop, To'raqo'rg'on va Chust tumanlaridagi yuqori o'sish moliyaviy resurslar oilaviy biznes jarayonlariga nisbatan faolroq integratsiyalashayotganini ko'rsatadi. Biroq Mingbuloq, Norin va Uchqo'rg'on past indekslar moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi oilaviy tadbirkorlikni kengaytiruvchi kompleks institutga aylana olmaganini bildiradi. Bu hududlarda kredit, kafillik, lizing, biznes maslahat, kasb-hunar tayyorlash, mahsulotni sotish kanallari va DXSh asosidagi infratuzilma bir-biridan uzilgan holda ishlamoqda. Demak, moliyaviy qo'llab-quvvatlash siyosati resurs taqsimlash modelidan natijadorlikka asoslangan institutsional integratsiya modeliga o'tishi zarur.

3-jadval natijalari Namangan viloyatida oilaviy biznesning inklyuziv bandlik va kambag'allikni qisqartirish salohiyati hududiy iqtisodiy moslashuvchanlik, daromad diversifikatsiyasi va ijtimoiy-iqtisodiy inklyuziya darajasi bo'yicha sezilarli differensiallashganini ko'rsatadi. 2016-2025-yillarda Namangan shahri indeksi 0,246

¹ Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

dan 0,456 gacha oshib, 85,4 foizlik o‘shishni namoyon etgan. To‘ra‘o‘rg‘on tumanida ko‘rsatkich 0,119 dan 0,306 gacha, ya’ni 157,1 foizga, Chustda 0,113 dan 0,291 gacha yoki 157,5 foizga, Pop tumanida esa 0,106 dan 0,263 gacha oshgan. Shu bilan birga, Norin (0,142) va Mingbuloq (0,144) tumanlarida 2025-yil prognoz indeklari past darajada qolmoqda. Namangan shahri bilan Norin tumani o‘rtasidagi 0,314 punktlilik tafovut oilaviy biznesning bandlik yaratish va kambag‘allikni qisqartirish imkoniyatlari hududlar bo‘yicha mutanosib shakllanmaganini anglatadi. Ayniqsa, To‘ra‘o‘rg‘on va Chustdagi yuqori dinamika oilaviy biznesning hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytiruvchi institutga aylanayotganini ko‘rsatadi.

3-jadval

Namangan viloyati hududlarida inklyuziv bandlik va kambag‘allikni qisqartirish salohiyati indeksi¹

Hududlar	Yillar									
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	0,246	0,262	0,280	0,300	0,322	0,346	0,372	0,401	0,431	0,456
Namangan	0,112	0,119	0,127	0,136	0,146	0,156	0,167	0,179	0,192	0,204
Mingbuloq	0,068	0,073	0,079	0,086	0,093	0,101	0,110	0,120	0,132	0,144
Kosonsoy	0,091	0,099	0,108	0,118	0,129	0,141	0,154	0,168	0,184	0,199
Norin	0,066	0,071	0,077	0,084	0,091	0,099	0,108	0,118	0,130	0,142
Pop	0,106	0,116	0,127	0,140	0,155	0,172	0,191	0,213	0,239	0,263
To‘ra‘o‘rg‘on	0,119	0,130	0,143	0,158	0,176	0,197	0,221	0,248	0,279	0,306
Uychi	0,101	0,110	0,120	0,132	0,145	0,160	0,177	0,196	0,218	0,239
Uchqo‘rg‘on	0,088	0,095	0,103	0,112	0,122	0,133	0,145	0,158	0,173	0,188
Chortoq	0,082	0,090	0,099	0,109	0,120	0,133	0,147	0,163	0,181	0,199
Chust	0,113	0,125	0,138	0,153	0,170	0,190	0,212	0,237	0,265	0,291
Yangiqo‘rg‘on	0,096	0,105	0,116	0,128	0,142	0,158	0,176	0,196	0,219	0,242

Mazkur natijalar kambag‘allikni qisqartirish jarayoni oddiy ijtimoiy yordam yoki kreditlash siyosati emasligini, balki iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiruvchi kompleks institutsional transformatsiya ekanini tasdiqlaydi. Oilaviy biznesning inklyuziv salohiyati aholining zaif qatlamlarini daromad manbalariga ulash, ayollar va yoshlar bandligini oshirish, uy xo‘jaliklari iqtisodiy barqarorligini kuchaytirish hamda norasmiy iqtisodiy faoliyatni rasmiy sektorga integratsiyalash imkonini beradi. To‘ra‘o‘rg‘on, Chust va Pop tumanlaridagi yuqori indekslar oilaviy tadbirkorlikni mahalliy qiymat zanjirlari bilan bog‘lash jarayoni nisbatan faol ekanini bildiradi. Mingbuloq va Norinda esa oilaviy biznes hanuz asosan kichik savdo yoki past qo‘shilgan qiymatli faoliyat bilan cheklanmoqda. Bu hududlarda asosiy muammo moliyaviy resurs yetishmasligidan ko‘ra, oilaviy biznesni bozor, logistika, kasb-hunar va kooperatsion tarmoqlar bilan bog‘lovchi institutsional mexanizmlarning zaifligidadir. Demak, inklyuziv iqtisodiy rivojlanish strategiyasida asosiy e‘tibor biznes subyektlari sonini oshirishga emas, balki oilaviy biznesning barqaror daromad, uzoq muddatli bandlik va ijtimoiy mobilitet yaratish qobiliyatini kuchaytirishga qaratilishi lozim.

4-jadval.

¹ Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi ma‘lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Namangan viloyati hududlarida DXSh asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash va inklyuziv rivojlanishning kompleks indeksi¹

Hududlar	Yillar									
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	0,268	0,284	0,302	0,322	0,344	0,368	0,394	0,424	0,457	0,482
Namangan	0,110	0,118	0,126	0,135	0,145	0,155	0,166	0,177	0,190	0,202
Mingbuloq	0,062	0,067	0,073	0,079	0,086	0,094	0,102	0,111	0,122	0,133
Kosonsoy	0,090	0,098	0,107	0,117	0,128	0,140	0,153	0,167	0,184	0,199
Norin	0,059	0,064	0,070	0,077	0,084	0,092	0,101	0,110	0,122	0,134
Pop	0,109	0,120	0,132	0,146	0,162	0,180	0,200	0,223	0,255	0,278
To'raqo'rg'on	0,123	0,135	0,148	0,164	0,182	0,203	0,227	0,254	0,285	0,312
Uychi	0,099	0,107	0,116	0,127	0,139	0,151	0,164	0,180	0,201	0,219
Uchqo'rg'on	0,085	0,091	0,099	0,108	0,117	0,127	0,138	0,149	0,162	0,176
Chortoq	0,078	0,085	0,094	0,103	0,113	0,125	0,137	0,151	0,167	0,183
Chust	0,115	0,126	0,139	0,154	0,170	0,189	0,211	0,234	0,262	0,285
Yangiqo'rg'on	0,099	0,108	0,119	0,131	0,145	0,160	0,177	0,197	0,219	0,240

4-jadval natijalari Namangan viloyatida davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash darajasi institutsional adaptatsiya, iqtisodiy integratsiya va hududiy inklyuzivlik mezonlari bo'yicha keskin differensiallashganini ko'rsatadi. 2016-2025-yillar davomida Namangan shahri kompleks indeksi 0,268 dan 0,482 gacha oshib, 79,9 foizlik o'sishni namoyon etgan. To'raqo'rg'on tumanida indeks 0,123 dan 0,312 gacha, ya'ni 153,7 foizga, Chustda 0,115 dan 0,285 gacha yoki 147,8 foizga, Pop tumanida esa 0,109 dan 0,278 gacha oshgan. Shu bilan birga, Mingbuloq (0,133), Norin (0,134) va Uchqo'rg'on (0,176) tumanlarida kompleks indeksning past darajada qolishi DXSh mexanizmlarining ushbu hududlarda yetarlicha transformatsion natija bermayotganini anglatadi. Namangan shahri bilan Mingbuloq tumani o'rtasidagi 0,349 punktlilik tafovut oilaviy biznes, moliyaviy qo'llab-quvvatlash va inklyuziv bandlik imkoniyatlari hududlar bo'yicha chuqur nomutanosib shakllanganini tasdiqlaydi.

Mazkur jadvalning ilmiy mohiyati shundan iboratki, u davlat-xususiy sheriklikni oddiy investitsion instrument sifatida emas, balki oilaviy biznes ekotizimini inklyuziv iqtisodiy rivojlanishga integratsiyalovchi kompleks institutsional mexanizm sifatida talqin qiladi. Namangan shahri, To'raqo'rg'on, Chust va Pop tumanlarida yuqori kompleks indekslar davlat infratuzilmasi, moliyaviy institutlar, oilaviy tadbirkorlik va bandlik salohiyati o'rtasida nisbatan barqaror funksional bog'liqlik shakllanganini ko'rsatadi. Mingbuloq, Norin va Uchqo'rg'on da esa oilaviy biznesning iqtisodiy tizimga integratsiyasi sust bo'lib, bu hududlarda DXSh mexanizmlari hali lokal iqtisodiy o'sishni yaratadigan real institutsional platformaga aylanmagan. Eng muhim ilmiy xulosa shuki, inklyuziv iqtisodiy rivojlanish faqat moliyaviy resurslar hajmi bilan emas, balki davlat, xususiy sektor, bank tizimi, mahalla institutlari va oilaviy biznes subyektlari o'rtasidagi koordinatsiya sifati bilan belgilanadi. Shu sababli DXSh modeli barcha hududlarga standart shaklda emas, balki har bir tumanning kambag'allik

¹ Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

darajasi, iqtisodiy salohiyati, oilaviy biznes zichligi va institutsional tayyorgarligidan kelib chiqib differensial tarzda moslashtirilishi zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari Namangan viloyatida davlat-xususiy sheriklik asosida oilaviy biznes ekotizimini transformatsiyalash va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash jarayoni hududlar kesimida notekis shakllanayotganini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, oilaviy biznesni rivojlantirish faqat tadbirkorlik subyektlarini ko'paytirish emas, balki moliyaviy inklyuziya, institutsional muvofiqlik, DXSh mexanizmlari, bandlik yaratish va kambag'allikni qisqartirish imkoniyatlarini yagona tizimga birlashtirishni talab etadi.

Birinchidan, DXSh asosida oilaviy biznes ekotizimi rivojlanishining integral indeksi bo'yicha Namangan shahri 2016-yildagi 0,285 ko'rsatkichdan 2025-yilda 0,469 gacha oshib, 64,6 foizlik o'sishni namoyon etdi. To'raqo'rg'on tumanida bu ko'rsatkich 0,128 dan 0,296 gacha, Chustda 0,121 dan 0,268 gacha ko'tarildi. Biroq Norin 0,117, Mingbuloq 0,121 va Uchqo'rg'on 0,164 indeks bilan past rivojlanish zonasida qolmoqda. Shu bois ushbu hududlarda oilaviy biznes servis markazlari, mahalliy kooperatsiya tarmoqlari va DXSh asosidagi kichik infratuzilma loyihalarini jadallashtirish zarur.

Ikkinchidan, oilaviy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash va DXSh integratsiyasi indeksida Namangan shahri 0,268 dan 0,521 gacha oshib, 94,4 foizlik o'sishga erishdi. Pop tumanida indeks 0,118 dan 0,336 gacha, To'raqo'rg'on 0,122 dan 0,333 gacha ko'tarildi. Lekin Mingbuloq 0,135, Norin 0,137 va Uchqo'rg'on 0,174 darajasida qolmoqda. Bu hududlarda kredit, kafillik, lizing, biznes maslahat va sotuv kanallari bir-biridan uzilgan. Amaliy tavsiya sifatida DXSh asosida "oilaviy biznes akseleratori" va mikromoliyaviy kafillik mexanizmlarini joriy etish lozim.

Uchinchidan, inklyuziv bandlik va kambag'allikni qisqartirish salohiyati bo'yicha Namangan shahri indeksi 0,246 dan 0,456 gacha oshgan bo'lsa, To'raqo'rg'on 0,119 dan 0,306 gacha, Chustda 0,113 dan 0,291 gacha o'sish qayd etildi. Shu bilan birga, Norin 0,142 va Mingbuloq 0,144 ko'rsatkich bilan past natija bermoqda. Bu shuni anglatadiki, kredit berishning o'zi kambag'allikni qisqartirmaydi; u kasb-hunar, bozor, logistika, raqamli savdo va barqaror bandlik bilan bog'langandagina real ijtimoiy-iqtisodiy natija beradi.

To'rtinchidan, kompleks indeks natijalari Namangan shahri 0,482, To'raqo'rg'on 0,312, Chust 0,285 va Pop 0,278 ko'rsatkichlari bilan nisbatan yuqori adaptatsiya zonasida ekanini, Mingbuloq 0,133, Norin 0,134 va Uchqo'rg'on 0,176 esa institutsional tiklanishga muhtoj hududlar ekanini ko'rsatdi. Ilmiy taklif sifatida hududlar "inklyuziv biznes markazlari", "ikkinchi o'sish hududlari" va "institutsional tiklanish hududlari"ga ajratilib, har biri uchun alohida DXSh paketi ishlab chiqilishi kerak.

Beshinchidan, oilaviy biznes ekotizimini rivojlantirishda mahalla, bank, xususiy sektor, hokimlik va kasb-hunar tizimi o'rtasidagi koordinatsiya zaif bo'lsa, DXSh mexanizmlari kutilgan natijani bermaydi. Shu sababli har bir tumanda oilaviy biznes loyihalarini tanlash, moliyalashtirish, o'qitish, monitoring qilish va bozorga chiqarish

jarayonlarini birlashtiruvchi “yagona hududiy koordinatsion platforma”ni yaratish zarur. Bu platforma resurs taqsimlashdan ko‘ra natijadorlikni - yangi ish o‘rinlari, barqaror daromad va kambag‘allikdan chiqish ko‘rsatkichlarini baholashi kerak.

Oltinchidan, umumiy ilmiy xulosa shundan iboratki, davlat-xususiy sheriklik oilaviy biznesni rivojlantirishda faqat moliyaviy vosita emas, balki inklyuziv iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlovchi institutsional transformatsiya mexanizmidir. Namangan viloyatida bu modelni samarali joriy etish uchun markazlashgan yondashuvdan voz kechib, tumanlarning kambag‘allik profili, mehnat resurslari, oilaviy biznes zichligi va bozor infratuzilmasiga mos differensial strategiyalar ishlab chiqish zarur. Aks holda, Namangan shahri va faol tumanlar oldinga chiqadi, periferik hududlar esa past daromad va zaif biznes muhitida qolishda davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. World Bank. Business Ready 2024. Washington, D.C.: World Bank, 2024.
2. OECD. SME and Entrepreneurship Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023.
3. United Nations Development Programme. Private Sector Engagement Strategy. UNDP, 2024.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son ““O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
5. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 10-maydagi O‘RQ-537-son Qonuni. “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida” <https://lex.uz/docs/-4329270>
6. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. - 152 p.
7. Coase R.H. The Firm, the Market and the Law. Chicago: University of Chicago Press, 1988. - 217 p.
8. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. - 896 p.
9. Schumpeter J.A. Capitalism, Socialism and Democracy. New York: Harper & Brothers, 1942. - 381 p.
10. Yunus M. Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty. New York: PublicAffairs, 2003. - 273 p.
11. Sen A. Development as Freedom. New York: Alfred A. Knopf, 1999. - 366 p.
12. Prahalad C.K. The Fortune at the Bottom of the Pyramid: Eradicating Poverty Through Profits. Upper Saddle River: Wharton School Publishing, 2005. - 432 p.
13. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. - 280 p.
14. De Soto H. The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. New York: Basic Books, 2000. - 288 p.
15. Karnani A. “Microfinance Misses Its Mark”. Stanford Social Innovation Review, Stanford Center on Philanthropy and Civil Society, 2007.
16. Bornstein D. How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas. Oxford: Oxford University Press, 2004. - 320 p.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhih:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, may, 5-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

info@marketingjournal.uz

Bot:

[@marketingjournalbot](https://t.me/@marketingjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**